

УДК 37.091.12

DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-101-106>

Таранець Альона Володимирівна,

аспірантка

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

консультант Комунальної установи

«Центр професійного розвитку педагогічних працівників

Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області»,

м. Лубни, Україна.

alenataranec2019@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-1367-1318>

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

У сучасному освітньому просторі роль педагога закладу освіти набуває особливого значення, адже саме від рівня його професійної компетентності значною мірою залежить якість освіти, розвиток особистості здобувача освіти та ефективність навчального процесу загалом.

Соціальні трансформації суспільства зумовлюють необхідність переосмислення підходів до організації освітнього процесу та професійної ролі педагога, які мають бути спрямовані на розвиток педагогічного мислення, реалізацію права на вільний вибір форм і методів саморозвитку та професійного самовдосконалення.

З огляду на модернізацію освіти та впровадження нових освітніх стандартів особливої актуальності набуває проблема формування та розвитку професійної компетентності педагога. Вона розглядається як інтегрована характеристика особистості вчителя, що поєднує систему знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей, цінностей і досвіду, які забезпечують ефективне здійснення педагогічної діяльності.

Професійна компетентність педагога проявляється у здатності застосовувати педагогічні знання на практиці, використовувати сучасні методи та технології навчання, будувати продуктивну взаємодію з учнями, колегами та батьками, а також постійно вдосконалювати власну професійну діяльність. Саме тому дослідження сутності професійної компетентності педагога, її структури та умов

формування є важливим напрямом сучасних педагогічних досліджень.

Отже, вивчення сутності професійної компетентності педагога закладів освіти в освітньому просторі є актуальним і необхідним для підвищення ефективності навчального процесу та забезпечення якісної підготовки здобувачів освіти відповідно до викликів сучасного суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Щодо наукових праць, то питанням професійної компетентності педагогічних працівників займалися такі дослідники, як: Л. Балабанова, Л. Банашко, І. Бех, В. Білик, Є. Брюховецька, А. Волошенко, В. Гриньова, Н. Гузій, О. Гура, І. Драч, С. Демченко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Калінін, Л. Карамушка, М. Ковтонюк, В. Любарець, І. Маркус, І. Мося, О. Савченко, С. Шевчук, А. Федорович, Л. Хоружа, С. Цимбал та інші.

На початку ХХІ століття світова спільнота визнала вчительство не просто «змінною величиною», необхідною для успішного реформування освітніх систем, але й «найбільш визначним носієм змін» у реалізації освітніх реформ. Ця так звана, «подвійна роль вчителів у освітніх реформах – бути суб'єктом і об'єктом реформації – робить розвиток професійної компетенції учителів зоною виклику і посиленого науково-практичного інтересу з боку теоретиків та практиків освіти» (Пуховська, 2011, с. 98).

Для глибшого занурення в науковому пошуку **метою статті** є аналіз основних підходів

до визначення сутності професійної компетентності педагога закладу освіти в сучасному освітньому просторі на базі дослідження наукових праць.

Отже, для визначення сутності професійної компетентності педагогів закладу освіти як атрибуту їхнього професіоналізму і професійного розвитку, згадаємо, що у сфері освіти визначено стратегічні напрями діяльності вчителя, які включають в себе забезпечення якості освіти, розвиток професійної компетентності, впровадження інновацій та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Ці напрями відображені в нормативних актах, зокрема, в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійний розвиток працівників» та Положенні про Центр професійного розвитку педагогічних працівників, у яких визначена мета, напрями і зміст державної політики у сфері професійного розвитку педагогічних працівників.

На наш погляд, дати всебічне й ґрунтовне визначення досліджуваного феномену – **професійної компетентності педагога закладу освіти** – можливо і доцільно на основі з'ясування його сутності та змісту.

Так дослідниця Л. Хоружа, зазначає, що професійна компетентність учителя не обмежується вузько професійними рамками. Вона пов'язана з розв'язанням широкого кола соціальних, культурологічних, психологічних, фізіологічних та інших проблем. Зміст професійної компетентності педагога розкривається вченою як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної дії (Хоружа, 2003).

Науковиця Л. Карамушка зазначає, що саме аутопсихологічна компетентність є основоположною ланкою у становленні справжнього педагога, оскільки водночас із знаннями з певної предметної галузі, умінням застосовувати різні методи навчання та виховання, обізнаністю у сфері міжособистісних відносин важливим є усвідомлення педагогом власних можливостей стосовно конкретної діяльності, необхідність самовдосконалення особистісних

характерологічних рис, прагнення до постійної самоосвіти. Заслугує на увагу позиція дослідниці, яка полягає в тому, що набуття і функціонування професійно-педагогічної компетентності забезпечується психолого-педагогічною організацією професійного мислення учителя-вихователя-викладача і динамікою його трансформації в педагогічну свідомість на основі віднаходження особистісного смислу педагогічних знань і засвоєної інформації, творчого прийняття їх ціннісної значущості у свій внутрішній світ (Карамушка, 1995).

О. Гура наводить визначення професійної компетентності педагога як рівень професійної підготовки, що забезпечує здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків діяльності, міру й основний критерій його відповідності вимогам професійної діяльності (Гура, 2008).

У контексті нашого дослідження професійна компетентність розглядається як основний компонент професійної готовності вчителя до педагогічної діяльності. Саме в цій площині нами проаналізовано низку досліджень щодо її сутності. Отже, аналіз наукових праць дозволяє створити контент-аналіз поняття «професійна компетентність» (табл. 1).

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи результати теоретико-методологічного аналізу змісту та поняття «професійна компетентність педагога», можна виокремити низку його сутнісних характеристик, які розкривають як внутрішню природу цього феномена, так і його прояви у професійній діяльності.

Компетентність педагога відображає не лише наявність у нього певних знань, умінь і навичок, а й здатність ефективно застосовувати їх у практичній діяльності, успішно виконувати функціональні обов'язки та приймати виважені рішення в різноманітних, у тому числі нестандартних або проблемних, ситуаціях професійного середовища. Вона забезпечує гнучкість реагування на виклики педагогічної практики, здатність до творчого підходу та адаптації до змін.

Формування та прояв професійної компетентності педагога відбувається виключно у процесі його діяльності. Вона не є статичним утворенням, а розвивається через

Таблиця 1

Контент-аналіз поняття «професійна компетентність»

№ з/п	Зміст поняття	Автор, джерело
1	2	3
1	<i>Професійно-педагогічна компетентність</i> є готовністю і здібністю вчителя виконувати педагогічні функції згідно з нормативами і стандартами та виділяє у ній фахову, психолого-педагогічну та методичну складові частини.	Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
2	<i>Професійна компетентність</i> – це система знань, яка визначає теоретичну готовність; система умінь і навичок, що становить основу практичної готовності до здійснення професійної діяльності.	Брюховецька Є. В. Сутність і структура професійної компетентності. <i>Духовність особистості: методологія, теорія і практика</i> . 2013. № 3. С. 12–19.
3	<i>Професійна компетентність</i> сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду та особистісних якостей, які забезпечують ефективність і результативність його педагогічної діяльності.	Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. Київ, 2003. 320 с.
4	<i>Професійна компетентність</i> – це готовність на високому професійному рівні здійснювати свої посадові та фахові обов'язки відповідно до сучасних теоретичних і практичних надбань і досвіду, наближених до світових вимог.	Цимбал С. В. Психологічні особливості формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів засобами іноземної мови : дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.07. Київ, 2006. 173 с.
5	<i>Професійна компетентність</i> сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат, при цьому на перший план висуваються внутрішні чинники педагога: особистісні якості, тобто структура особистісних здібностей і рис характеру, його загальна культура, управлінські та організаторські можливості, а вже потім – кваліфікаційна компетентність, яка передбачає знання, вміння, навички з отриманої спеціальності.	Банашко Л. В. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти [Електронний ресурс] / Л. В. Банашко, О. М. Севаст'янова, Б. С. Кришук, С. І. Тафінцева. URL: http://www.kgpa.tm.ua/?q=node/233
6	<i>Професійна компетентність</i> – це здатність здійснювати робочі функції відповідно до передбачених посадою стандартів, окрім професійних знань, передбачає наявність практичних вмінь і навичок, які формуються в результаті певного досвіду.	Балабанова Л. В. Управління персоналом: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
7	<i>Професійна компетентність</i> – це цілісна, динамічна система професійних здатностей (окремих компетенцій), яка дає змогу свідомо і творчо визначати і здійснювати освітню діяльність, розвивати власну індивідуальність, досягати успішної, оптимальної самореалізації в професії.	Федорович А. В. Професійна компетентність як результат підготовки фахівця в закладі вищої педагогічної освіти. <i>Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»</i> . 2018. № 26. С. 109–115.
8	<i>Професійна компетентність</i> – це здатність людини, в основну якої покладено досвід та знання людини, вміння ефективно розв'язувати задачі, які відносяться до сфери її професійної діяльності.	Волосенко А. Формування професійної компетентності як важливий чинник творчої самореалізації майбутнього вчителя. <i>Проблеми підготовки сучасного вчителя</i> . 2012. № 6. Ч. 1. С. 140–150.
9	<i>Професійна компетентність</i> – якісна характеристика рівня оволодіння особистістю своєю професійною діяльністю, яка передбачає: усвідомлення своїх спонукань до цієї діяльності (потреб, інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, уявлень про свої соціальні ролі); оцінювання своїх особистісних властивостей та якостей як спеціаліста (професійних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей).	Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». <i>Педагогіка та психологія</i> . 2014. Вип. 45. С. 74–84.
10	<i>Професійна компетентність</i> – готовність до виконання фахово-спрямованої діяльності та спроможність суб'єкта діяльності до виконання повсякденних фахових обов'язків.	Савченко О. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі. <i>Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку</i> . 2010. № 3. URL: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_ediitions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16

Продовження таблиці 1

1	2	3
11	<i>Професійна компетентність</i> – здатність і готовність професійно вирішувати практичні завдання з навчання та розвитку особистості здобувача освіти і формування у нього практичних умінь; продуктивно та творчо здійснювати професійну діяльність.	Маркусь І. С. Формування професійної компетентності майбутніх учителів технології мультимедійними засобами. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2022. 247 с.
12	<i>Професійно-педагогічна компетентність</i> – базова характеристика діяльності спеціаліста, що включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності та критичність мислення.	Демченко С. О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград : Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, 2005.
13	<i>Професійна компетентність</i> – здатність розв’язувати проблеми професійного характеру, що ґрунтується на знаннях, уміннях, навичках, досвіді та цінностях, отриманих особистим шляхом освіти і практичної діяльності.	Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур : автореф. ... канд. пед. наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2005.
14	<i>Професійна компетентність</i> – системна (інтегрована), динамічна властивість особистості, що поєднує в собі сукупність знань, умінь, здібностей, готовність й здатність особистості діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення встановлених стандартів у професійній галузі; вирішувати професійні завдання з високим ступенем невизначеності; ставитись до професії як до цінності.	Ковтонюк М. М. Теоретичні і методичні засади фундаменталізації загальнопрофесійної підготовки майбутнього учителя математики : дис. ... д-ра пед. наук. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, 2014. 400 с.
15	<i>Професійна компетентність</i> – інтегративна якість, яка характеризується теоретичною і практичною її підготовленістю до здійснення професійної діяльності на рівні еталонних норм.	Любарець В. В. Аналіз сутності поняття професійної компетентності. <i>Педагогічний альманах: збірник наукових праць</i> . [Онлайн]. 2011. С. 169–175. URL: https://lib.iitta.gov.ua/8366/1/%D0%9B

практичний досвід, рефлексію, самонавчання, взаємодію з учнями, колегами, батьками та іншими суб’єктами освітнього процесу. Отже, компетентність завжди є динамічною, здатною до збагачення й удосконалення.

Професійна компетентність передбачає не лише набуття окремих знань чи умінь, а й оволодіння професійними компетенціями, які закріплюються як певні вимоги до якості педагогічної діяльності. Це охоплює здатність планувати й організовувати освітній процес, застосовувати сучасні методики, здійснювати об’єктивне оцінювання навчальних досягнень, створювати сприятливе психологічне середовище для розвитку особистості учня.

Рівень професійної компетентності педагога визначається широтою та багатогранністю тих контекстів, у межах яких він здатний розв’язувати професійні завдання. Чим більш різноманітні та складні умови він може враховувати у своїй діяльності – від типових ситуацій до нових викликів, спричинених суспільними чи технологічними змінами, – тим вищий рівень його компетентності.

Компетентність є також засобом реалізації особистісних смислів і цінностей педагога, адже саме через професійну діяльність він реалізує свій творчий потенціал, виховні ідеали, власне бачення мети й завдань освіти. Це поєднання зовнішніх професійних вимог із внутрішніми ціннісними орієнтирами, що надає педагогічній діяльності індивідуальної значущості.

Нарешті, професійна компетентність педагога характеризує його готовність і здатність до постійного саморозвитку та самоосвіти в умовах безперервних суспільних, культурних і технологічних змін. Сучасний педагог має не лише підтримувати на належному рівні свій професійний багаж, а й постійно вдосконалювати його, бути відкритим до нових освітніх практик, інноваційних технологій та міждисциплінарних знань.

Професійна компетентність педагога має свою специфіку залежно від типу закладу освіти. Наприклад:

- у **закладах дошкільної освіти** важливими є емоційна чутливість, ігрова взаємодія, педагогічна підтримка дітей раннього віку;

- у **закладах загальної середньої освіти** ключовим є методична компетентність управління освітнім процесом, інклюзивне навчання;
- у **закладах професійно-технічної освіти** значущими є здатність формувати професійні навички та уміння здобувачів освіти, орієнтуючись на ринок праці.

Універсальними для всіх педагогів є здатність до інноваційної діяльності, розвиток критичного мислення та життєвих компетентностей в учнів (Мося, 2024).

Узагальнюючи зазначимо, що формування професійної компетентності педагога є складним і тривалим процесом, який залежить від багатьох чинників: рівня базової педагогічної освіти; досвіду практичної діяльності; участі в системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації; наявності мотивації до саморозвитку; внутрішньої потреби в рефлексії; підтримки з боку педагогічного колективу та адміністрації закладу (Шевчук, 2021).

Отже, на підставі наведених вище міркувань під сутністю професійної компетентності педагога закладу освіти в **сучасному освітньому просторі** розуміємо інтегративну якість особистості, яка здатна виконувати педагогічну діяльність якісно і результативно на основі поєднання теоретичних знань, практичних умінь, педагогічного досвіду, ціннісних орієнтацій і важливих індивідуально-психологічних якостей. Вона є не лише показником професійної зрілості педагога, а й мірою його відповідності сучасним вимогам освіти, критерієм ефективності педагогічної праці та основою для подальшого професійного зростання.

Перспективний напрям дослідження нашого наукового пошуку буде мати своє продовження, спрямоване на моделювання явища професійної компетентності педагогічного працівника закладу освіти шляхом наповнення змістом визначення структурних компонентів професійної компетентності.

Література

1. Гура О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2008. 752 с.
2. Карамушка Л. М. Психологічні аспекти гуманізації управління закладами нового типу. *Барви творчості: наук.-метод. зб.* / за ред. Г. Г. Єрмакова. Київ, 1995. С. 120–128.
3. Мося І. А. Принципи самовдосконалення викладача фахового коледжу: особистісний аспект. *Інноваційна професійна освіта*. 2024. Т. 6, № 19. С. 320–334.
4. Пуховська Л. Теоретичні засади професійного розвитку вчителів: рух до концептуальної карти. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. № 1. С. 97–106.
5. Шевчук С. С. Навчально-методична діяльність педагога ЗП(ПТ)О на засадах компетентнісного підходу : навчально-методичний посібник. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 73 с.
6. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. Київ : Преса України, 2003. 320 с.

References

1. Hura, O. I. (2008). *Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia psykholoho-pedahohichnoi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh mahistratury* [Theoretical and methodological foundations for the formation of psychological and pedagogical competence of higher education teachers in master's programmes]. *Doctor's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
2. Karamushka, L. M. (1995). *Psykholohichni aspekty humanizatsii upravlinnia zakladamy novoho typu* [Psychological aspects of humanising the management of new types of institutions]. *Barvy tvorchosti – Colours of creativity: scientific and methodological collection*. (pp. 120–128). Kyiv [in Ukrainian].
3. Mosya, I. (2024). *Pryntsypy samovdoskonalennia vykladacha fakhovoho koledzhu: osobystisnyi aspekt* [Principles of self-improvement of a vocational college teacher: personal aspect]. *Innovatsiina profesiina osvita – Innovative Vocational Education*, 6(19), 320–334 [in Ukrainian].
4. Pukhovska, L. (2011). *Teoretychni zasady profesiinoho rozvytku vchyteliv: rukh do kontseptualnoi karty* [Theoretical foundations of professional development of teachers: moving towards a conceptual map]. *Porivnialna profesiina pedahohika – Comparative Professional Pedagogy*, (1), 97–106 [in Ukrainian].
5. Shevchuk, S. S. (2021). *Navchalno-metodychna diialnist pedahoha ZP(PT)O na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu* [Educational and methodological activities of a teacher of vocational training (VET) based on the principles of a competency-based approach]. Bila Tserkva: BINPO DZVO "UMO" NAPNU [in Ukrainian].

6. Khoruzha, L. L. (2003). *Etychna kompetentnist maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia i praktyka* [Ethical competence of future primary school teachers: theory and practice]. Kyiv : Presa Ukrainy [in Ukrainian].

Таранець А. В. Сутність професійної компетентності педагогічного працівника закладу освіти в сучасному освітньому просторі

У статті проаналізовано основні підходи до визначення сутності професійної компетентності педагога закладу освіти в сучасному освітньому просторі на базі дослідження наукових праць. Проаналізовано висновки сучасних дослідників щодо змісту і сутності професійної компетентності педагога та створено контент-аналіз поняття «професійна компетентність».

Узагальнено результати теоретико-методологічного аналізу змісту та поняття «професійна компетентність педагога», виокремлено низку його сутнісних характеристик, які розкривають як внутрішню природу цього феномена, так і його прояви у професійній діяльності.

Зазначено, що формування професійної компетентності педагога є складним і тривалим процесом, який залежить від багатьох чинників: рівня базової педагогічної освіти; досвіду практичної діяльності; участі в системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації; наявності мотивації до саморозвитку; внутрішньої потреби в рефлексії; підтримки з боку педагогічного колективу та адміністрації закладу.

Встановлено, що професійна компетентність педагога відображає не лише наявність у нього певних знань, умінь і навичок, а й здатність ефективно формувати, проявляти та застосовувати їх у практичній діяльності. Наголошується, що професійна компетентність передбачає оволодіння професійними компетенціями, які є засобом реалізації особистісних смислів і цінностей педагога. Зазначається, що професійна компетентність педагога характеризує його готовність і здатність до постійного саморозвитку та самоосвіти в умовах безперервних суспільних, культурних і технологічних змін.

Ключові слова: сутність, професійна компетентність, професійний розвиток, педагогічний працівник, заклад освіти.

Taranets A. V. The essence of professional competence of an educational institution's pedagogical worker in the modern educational space

The article analyzes the main approaches to defining the essence of the professional competence of a pedagogical worker in an educational institution within the modern educational space, based on the study of scientific works. The conclusions of contemporary researchers regarding the content and nature of a teacher's professional competence are examined, and a content analysis of the concept of "professional competence" is conducted.

The results of the theoretical and methodological analysis of the content and meaning of the concept "teacher's professional competence" are summarized, and a number of its essential characteristics are highlighted, revealing both the internal nature of this phenomenon and its manifestations in professional activity.

It is noted that the formation of a teacher's professional competence is a complex and long-term process that depends on many factors: the level of basic pedagogical education; experience of practical work; participation in the system of postgraduate education and advanced training; the presence of motivation for self-development; internal need for reflection; support from the teaching staff and the institution's administration.

The essence of the concept of a teacher's professional competence in the modern educational space is defined as an integrative quality of personality that enables effective and high-quality pedagogical activity through the combination of theoretical knowledge, practical skills, pedagogical experience, value orientations, and important individual-psychological traits. It is emphasized that professional competence involves mastering professional competences that serve as a means of realizing the teacher's personal meanings and values. It is noted that the professional competence of a teacher characterizes his or her readiness and ability for continuous self-development and self-education under conditions of ongoing social, cultural, and technological change.

Key words: essence, professional competence, professional development, pedagogical worker, educational institution.

Дата першого надходження статті до видання: 11.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

